

Наталія Зінченко, канд. філософських наук, викладач кафедри філософії та суспільних наук,
Українська медична стоматологічна академія, Україна, м. Полтава

Симулякр: походження та значення поняття

Здійснюється історико-філософський аналіз поняття симулякр, його інтерпретація французькими філософами Ж.Бодрійяром, П.Клоссовськи, виявлено моменти схожості та відмінності у тлумаченні даного поняття представниками класичної та некласичної філософії.

Ключові слова: постмодерна філософія, симулякр, порядок симулякрів, симуляція.

Наталья Зинченко. Симулякр: происхождение и значение понятия

Предлагается историко-философский анализ понятия симулякр, рассматривается его интерпретация французскими философами Ж.Бодрийяром, П.Клоссовски, определены моменты схожести и различия в толковании данного понятия представителями классической и неклассической философии.

Ключевые слова: постмодерная философия, симулякр, порядок симулякрів, симуляция.

Nataliya Zinchenko. Simulacrum: the origin and meaning of the term

It is proposed historical and philosophical analysis of the concept of the simulacrum, is considered his interpretation of the French philosophers Jean Baudrillard, P.Klossowski, identified points of similarity and differences in the interpretation of the concept of representatives of classical and non-classical philosophy.

Keywords: postmodern philosophy, simulacrum, the order of simulacra, simulation.

Кінець минулого та початок нинішнього століття позначені постійними експериментами у сфері штучної реальності та різноманітних засобів її формування і моделювання (особливо у цьому сенсі зазначимо створення та розповсюдження інтерактивних комп'ютерних ігор, де стає можливою і необхідною комунікація з самим персонажем гри), а також заміна реальних речей та відношень на їхні аналоги-симулякри, позбавлені онтико-онтологічних характеристик, призвели до змін у моделях та способах комунікації, яка тепер відбувається у межах симулятивної сфери, функціонування якої скеровується законами «холодного зваблення». Тому ми повсюди живемо у світі, навдивовижу схожому на оригінальний – речі в ньому продубльовані за своїм власним сценарієм, але це світ симулякрів, ерзаців. Поняття симулякр не було об'єктом спеціального дослідження, проте дотично, про нього йшлося у роботах російських авторів – О.Печьонкіної, В.Косихіна, А.Д'якова, Н.Маньковської, а також українських – С.Куцепал, В.Лук'янця, В.Ляха, В.Окорокова, О.Соболь, О.Хоми, В.Ярошовця та ін. Мета представленої статті – здійснення історико-філософського аналізу поняття «симулякр», визначення сутності цього поняття у творчих доробках французького мислителя Ж.Бодрійяра. Поняття «симулякр» виникає ще у творах античних філософів для позначення певної подоби, копії дійсності, яка є результатом імітації цієї дійсності. В теорії античної естетики симулякр виступав синонімом поняття «художній образ», а Лукрецій перекладав словом *simulacrum* те, що Епікур називав *eison*, тобто пізнавальний образ. Семантичне навантаження цього поняття кардинально змінюється у період Нового часу, який характеризується нав'язливим домінуванням значної кількості підробок, імітацій дійсності, особливо в архітектурі. Просвітництво та романтизм лише посилили плінність поняття «симулякр» в напрямку підміни реальності її симулятивними копіями. Найбільш вдалий час для тріумфу симулякру – друга половина минулого століття та ХХІ століття, коли, за влучним виразом Н.Маньковської, симулякр символізує кінець референціальності та імітації. Це вже – «муляж, ерзац дійсності, чиста тілесність, правдоподібна подоба, пуста форма – видимість, що витіснила з естетики художній образ і зайняла його місце» [1]. С.Зенкін у вступній статті до книги Ж.Бодрійяра «Символічний обмін і смерть» зауважує: «Поняття симулякр

(«видимість», «подоба») – дуже давнє, в європейській філософії воно існувало починаючи з античності, причому зазвичай включалося у теологічну схему репрезентації, сформульовану Платоном: існує ідеальна модель–оригінал (ейдос), відносно якої можливі вірні або невірні подоби. Вірні подоби–копії характеризуються своєю схожістю з моделлю, а невірні подоби–симулякри – своєю відмінністю (від моделі і один від одного), але спільною для тих і інших є їхня співвіднесеність, позитивна або негативна, з трансцендентальним зразком» [2,с.8]. Саме у такому ключі симулякр розглядається представниками постмодерної філософії, які відмовляються від референції на користь інтерпретації, оголошуючи симулякр («точну копію, оригінал якої ніколи не існував», за словами П.Клоссовські) специфічним засобом спілкування, сучасною моделлю комунікації, яка заснована на тому, що співрозмовники повинні реконструювати конотативні сенси висловлювань одне одного, здійснюючи тим самим «відкритість існування», ототожнюючи ідентичність зразка і подібність копії. За оцінкою П.Клоссовські, якщо поняття і понятійна мова передбачають те, що Ж.Батай визначає як «замкнене існування», то відкритість, що реалізується у процесах комунікації, це «відкритість існування або досягнення інтегральності існувань... можуть бути розвинені лише як симулякри понять» [3,с.900]. Важливе методологічне значення поняття симулякра полягає в тому, що воно утверджує примат одиничного по відношенню до загального. Його постмодернізм розглядає як «систему, – в якій відмінне співвідноситься з відмінним засобом самого відмінного» [4,с.334]. Ж.Батай уводить дихотомію «відкритість існування» – «замкнене існування», наслідком чого стає поява «понятійної мови». Традиційно поняття оголошується носієм константного значення, знання про індивідуальний суб'єкт, на противагу цьому актуалізація значення симулякру здійснюється лише у комунікативних процедурах, тобто «симулякр – це векторне явище, спрямоване у процесі комунікації від адресанта до адресата» [3,с.900]. Таким чином, симулякр наділяється сенсом лише тоді, коли окремі асоціативні і конотативні його аспекти актуалізуються, розшифровуються адресатом і створюють у його уяві єдиний образ. ««Выговаривая симулякр», человек фактически освобождает и свои ассоциативные поля, и возможные коннотативные значения про- изнесенного, «избавляясь от себя как субъекта, обращающегося к другим субъектам, с тем, чтобы оставить в цене лишь содержание опыта» (Клоссовски), открытое для любых конфигураций. Этот схватываемый симулякром опыт может быть интерпретирован Другим (находящимся со мной в отношениях «сообщничества») не посредством моего (экспрессивного и суггестивного) или его (герменевтического) усилия, но лишь посредством самодвижения ассоциативных полей и коннотативных смыслов» [3,с.900]. Варто також використати дефініцію, яка наводиться у мінському ви- данні «Постмодернізм. Енциклопедія»: «Симулякр – термін філософії постмодернізму, який в онтологічній проекції фіксує спосіб здійснення подійності (событийности), котрий реалізується в акті семіозису і не має іншої форми буття, окрім перцептивно–символічної; у своїй гносеологічній проекції використовується для позначення позাপонятійного засобу фіксації трансгресивного досвіду» [5,с.726]. У «Новітньому філософському словнику» читаємо: «Термін «симулякр» введений в оборот постмодернізму Батаєм, інтерпретировался Клоссовски, Кожевым, Бодрийяром и др. В контексте общего отказа от идеи референции постмодернизм радикализирует интерпретацию симулякра: постмодернистская философия задает мыслительное пространство, где «идентичность образца и подобие копии будут заблуждением» (Делез). Симулякр в этом контексте определяется в качестве «точной копии, оригинал которой никогда не существовал» (Джеймисон)» [3,с.900]. Н.Маньковська так визначає поняття «симулякр»: «Симулякр – образ отсутствующей действительности, правдоподобное подобие, лишённое подлинника, поверхностный, гиперреалистический объект, за которым не стоит какая–либо реальность. Это пустая форма, самореференциальный знак, артефакт, основанный лишь на собственной реальности» [1,с.165]. Заслуга Ж.Бодрийяра полягає в тому, що він наділив цей концепт прозорістю та зробив його наочним. Як зауважує Дьяков: «Бодрийяра часто понимают весьма превратно – то в том смысле, что симулякр скрывает от нас некую «подлинную» реальность (то есть в платоническом духе), то утверждая, что Бодрийяр объявил реальность несуществующей (то есть в духе какого–то примитивного поп–берклианства), и то, и другое неверно» [6,с.68]. Початок створення Ж.Бодрийяром власного тлумачення симулякра – робота «Система речей», де він приходить до висновку, що не існує жодної сфери буття, вільної від симуляції, основним предметом симуляції мислитель оголошує «природність», конотаціями якої є свобода та

відповідальність. При цьому принцип реальності стосовно будь-якої речі виноситься за дужки, усі речі виявляються моделями, і моделей більше не залишається [7,с.154]. У роботі «Система речей» вчений ще допускає існування «непорожніх» знаків, тобто таких, що відсилають до певної реальності, пізніше він буде переконаний у тому, що існують лише «порожні» знаки, які відсилають вже не до реальності, а один до одного. У роботі «Паролі» автор доводить, що всі речі здатні вислизати у царину знаку, а «знак есть постоянное стирание вещи» [8,с.12]. Подальший розвиток концепт симулякра отримує у Ж.Бодрійяра в роботах «До критики політичної економії знаку», «Прозорість зла», «Симулякри та симуляція» та ін. У декількох своїх працях Ж.Бодрійяр визначає певний порядок симулякрів. У даному випадку зупинимося на тій версії, яку мислитель пропонує у праці «Симулякри і симуляція». Отже, він визначає: – симулякри природні. Натуралістичні, які засновуються на зображенні, імітації, підробці. Вони гармонійні, оптимістичні, спрямовані на зображення природи за тим образом, що був задуманий Богом; – симулякри виробничі, спрямовані на підвищення продуктивності, основою яких постає енергія, сила, машинерія різного гатунку, а також уся система виробництва – це «прометеївське прагнення до мондіалізації та неперервної експансії, до вивільнення безмежної енергії»; – симулякри симуляції, засновані на інформації, моделі, кібернетичній грі, – тотальна операційність, гіперреальність, прагнення до тотального контролю [9,с.175]. Кожний з порядків симулякрів корелюється з певним різновидом уявного: для першого порядку – це уявне утопії, для другого – наукова фантастика, а для третього – імплізивна модель. «В симулякре першого порядку отличие никогда не отменяется: в нем всегда предполагается возможность спора между симулякром и реальностью (их игра достигает особой тонкости в иллюзионистской живописи, но и вообще все искусство живет благодаря зазору между ними). В симулякре же второго порядка проблема упрощена путем поглощения видимостей – или же, если угодно, ликвидации реальности; так или иначе, в нем встает реальность без образа, без эха, без отражения, без видимости; именно таков труд, такова машина, такова вся система промышленного производства в целом, поскольку она принципиально противостоит театральной иллюзии» [2,с.120]. Перехід від одного порядку симулякрів до іншого характеризує відстань, що встановлюється між реальним та уявним, – вона максимальна в утопії, де «вимальовується сфера трансцендентного, докорінно відмінний світ», значно скорочується у науковій фантастиці, бо «остання є лише диспропорційною, але якісно не відмінною проекцією реального світу виробництва» [9,с.176]. «Избавленный от всех понятий как содержащих интенцию на идентификацию своего значения с действительностью, язык упраздняет «себя вместе с идентичностями», в то время как субъект, «изрекая» пережитой опыт, «в тот самый миг, когда он выговаривает его, избавляется от себя как субъекта, обращающегося к другим субъектам» (Клоссовски). Смыслорождение предстает в этом контексте как самоорганизация освобожденного от субъекта и выраженного в симулякре опыта, причем место устойчивого (референциально гарантированного) смысла в данном случае занимает множество коннотативных смыслов, оформляющихся на основе кооперации сиюминутных ассоциаций. Таким образом, симулякр как форма фиксации нефиксируемых состояний открывает «горизонт события», по одну сторону которого – мертвящая и жесткая определенность якобы объективного и имманентного события смысла, а по другую – «ослепленность, являющаяся результатом... импозии смысла» [3,с.900]. Проте відстань між реальним та уявним повністю поглинається в імплізивну епоху моделей. «Моделі більше не є трансцендентністю чи проекцією. Вони більше не є уявним відносно реального, вони самі – антиципація реального і, отже, не лишають місця для жодного виду фантастичної антиципації – вони іманентні, тож не лишають місця для жодного виду уявної трансцендентності. Поле, що відкривається, – це поле симуляції в кібернетичному сенсі, тобто поле всебічної маніпуляції моделями (сценарії, інсценування симульованих ситуацій і т. ін.), але тоді ніщо не відрізняє це дійство від управління і самого дійства реального: фантастики більше не існує» [9,с.177]. Однією з основних характеристик сьогодення, на думку Ж.Бодрійяра, можна вважати «метафізичну красу зруйнованої абстракції», оскільки остання вже не є абстракцією карти, копії, дзеркала, концепту. Абстракція тотожна симуляції. Тому наступне поняття – симуляція, яку Ж.Бодрійяр визначає як «породження моделей реальності без першопричин: гіперреальності» [9,с.6]. Новітній філософський словник пропонує таке визначення симуляції: «Симуляция – понятие постмодернистской философии, фиксирующее феномен тотальной

семиотизации бытия вплоть до обретения знаковой сферой статуса единственной и самодостаточной реальности» [3,с.901]. У процесі симуляції реальне співпадає з моделями симуляції, зникає відмінність між симуляцією та реальним, між сутністю та явищем, «залишки реального стали пустелею самого реального». Реальне втрачає властивість бути раціональним, а залишається лише операційним, а разом із ним зникає ціла метафізика, заперечується уявна рівнооб'ємність, єдиним виміром симуляції стає генетична мініатюризація. Якщо раніше для отримання статусу реальності необхідною умовою була раціональність, тепер це втрачає сенс, адже реальне більше не вимірюється жодною інстанцією. «Фактично це вже не реальне, оскільки жодне уявне не покриває його своєю оболонкою. Це гіперреальне, вироблене в результаті променистого синтезу комбінаторних моделей у гіперпросторі без атмосфери» [9,с.7]. Руйнується традиційна дихотомія «реальне–уявне», замість неї утворюється новий симбіоз «гіперреальне–уявне», єдине, що залишається у спадок – «орбітальне циркулювання моделей та симульоване породження відмінностей». Недаремно, постнекласичний тип філософування, до якого належить і філософія постмодерну, прийнято називати «філософією відмінності», де поняття «відмінність» набуває статусу парадигми, визначається як «автентичне філософське начало» (Ж.Дельоз), а усі тотожності лише симульовані внаслідок оптичного ефекту гри розрізнення та повторення. Більше не можна вийти з реальності і створити щось нереальне, зауважує Ж.Бодрійяр, оскільки тепер процес протікатиме у зворотному напрямку і полягатиме у створенні ситуацій «із зміщенням зображення, моделей, побудованих на симуляції, у винахідливих спробах надати їм барв реального, банального, пережитого». Симуляцію неможливо подолати, проникнути за її межі не дано нікому, вона «матова, вона не має зовнішнього вияву», втрачено дзеркало, а разом з ним і можливість зазирнути «по інший бік дзеркала». «Драматизм ситуації у тому, що якість реальності, яку ми отримуємо, дійсно вища, але, на жаль, це реальність іншого. Якість власне людського, такого, що не опосередковано технікою буття – нижча, вторинна, відчужена. Отже, наша цивілізація «як би живе». Там, де виявляється нестача реальності, з'являються інформаційні та смислові сурогати, відтворюється не стільки первинний смисл дії, скільки її ритуальне навантаження» [10,с.86]. «Рассматривая современность как эру тотальной симуляции, Бодрийяр трактует в этом ключе широкий спектр социальных феноменов, демонстрируя их симуляционный характер в современных условиях: если власть выступает как симуляция власти, то и сопротивление ей не может не быть столь же симулятивным; информация не производит смысл, а «разыгрывает» его, подменяя коммуникацию симуляцией общения («пожирает коммуникацию»), – симуляция, таким образом, располагается «по ту сторону истинного и ложного, по ту сторону эквивалентного, по ту сторону рациональных отличий, на которых функционирует любое социальное»» [3,с.901]. Ж.Бодрійяр переконаний, що симуляція завжди була іманентною сутністю всього того, що відбувалося у світі, а тепер настав час її явної появи, тому симуляція буде присутньою у світі до самого його скінчення. «Симуляционность наиболее адекватно выражает амбивалентность постмодернистских артефактов, соответствует их игровой природе как иронической «копии тени»» [11]. При аналізі Бодрійярівського теоретичного спадку досить часто доводиться зустрічати поняття «споживання», яке трактується автором безвідносно до матеріальної практики, не визначається ніяким речовим або візуальним змістом образів чи повідомлень, має значення лише те, яким чином все це організовується у знакову субстанцію. «Потребление, в той мере, в какой это слово вообще имеет смысл, есть деятельность систематического манипулирования знаками» [7,с.213]. Причиною такого стану речей є те, що в сучасних умовах виробництво перетворюється на семиотичну сферу, оскільки вироблені товари артикулюються, не у контексті своєї споживчої або мінової вартості, а у вимірі знакової вартості. Окрім Ж.Бодрійяра, на це звертали увагу С.Леш, З.Бауман, Дж. Ваттімо, Б.Смарт та ін. Так, наприклад, Ф.Джеймісон, вказує на феномен семиотизації зірок кіно на кшталт Мерлін Монро, які вже трансформувалися в товар і перетворилися на свої власні образи. Суб'єкт–об'єктне відношення, яке було домінантним в епоху класичної філософії, втрачає будь–який сенс і розчиняється у вирі дискурсивних кодів. «Бодрийяр постулирует своего рода победу спекулятивного образа реальности над реальностью как таковой («Злой демон образов»): образ «навязывает реальности свою имманентную эфемерную логику, эту аморальную логику по ту сторону добра и зла, истины и лжи, логику уничтожения собственного референта, логику поглощения значения», он «выступает проводником не знания и не благих намерений, а наоборот, размывания, уничтожения

значения (события, истории, памяти и так далее)», в силу чего современная культура утрачивает живое ощущение жизни, реальное ощущение реальности. Все это заменяется симуляцией реальности, с одной стороны, и симуляцией ее переживания («прохладное» осуществление наслаждения) – с другой» [3,с.901]. Світове суспільство загалом та українське зокрема набувають нових рис та характеристик, нових життєвих стандартів, породжених вимогами часу. Через розмивання кордонів між економікою, політикою і суспільством починається нова боротьба за владу і протистояння владі. Змінюються також потреби та цінності суспільства, форми та механізми участі країн та громадян у світовому цивілізаційному процесі. Сьогодні подарувало людству не лише значні досягнення техніки та найсучасніші технології, а й змінило сам соціальний простір існування людини, трансформувавши його в інфосферу, перетворивши інформацію на рушійну силу розвитку та наділивши її здатністю оцінювати відношення людини до дійсності. Завдяки уніфікуючій діяльності інформації людина отримує певний набір загальних понять, які замінюють, а подекуди і взагалі витісняють реальний смисл. «Заміна індустріального виробництва на постмодерне суспільство послуг і постмодерної активності, економічна переорієнтація від глобальних концептів на стратегії диверсифікації, структурні зміни комунікації через нові технології, новий науковий інтерес до недерміністських процесів, до структур самоорганізації, до хаосу і фрактального виміру, філософське розставання із суворим раціоналізмом і сциєнтизмом та перехід до множинності конкуруючих парадигм, – усе це є процесами, які демонструють важливі зрушення порівняно з позицією модерну» [12,с.24]. Інформаційне суспільство XXI століття характеризується постмодерним типом світогляду, заснованого на фрагментарності, мінливості, плюральності, децентрації, тому описати соціальну реальність та проаналізувати її можна лише за допомогою неklasичної методології, використовуючи неklasичну модель репрезентації, враховуючи стимуляційні трансформації сучасного гетерогенного суспільства. Домінування класичної моделі репрезентації закінчилося разом з епохою Модерну, актуальною зараз стає неklasична модель, відповідно до якої першочергова увага приділяється неповноті буття, суперечностям істинного пізнання, перетворенням симулякра на реальність. Симулякр у Бодрійяра виконує функцію нового тлумачення часу, репрезентує нову темпоральність, яка характерна для ситуації, коли час вже не характеризується лінійністю, а починає трансформуватися – згортатися у петлі, збиратися складками, пропонувати людині вже відпрацьовані і відкинуті копії замість справжніх речей. Це атрибут такого стану речей, який позбавлений не лише реального, а й взагалі матеріального. У роботі «Символічний обмін і смерть» Ж.Бодрійяра наголошує на тому, що сучасна людина існує «у режимі референдуму», оскільки більше не існує референції. Будь-яка річ, будь-який знак, будь-яке повідомлення – постають перед людиною у проекції «питання–відповідь». Це надає змогу мислителю зробити висновок, що сучасна система комунікації позбавилась складної синтаксичної структури мови для того, щоб використовувати бінарно–сигнальну систему «питання–відповідь». Тому ми живемо у системі безперервного тестування, а тест та референдум – це ідеальні форми симуляції, тому що відповідь уже завжди підказується самим питанням, моделюється ще при постановці питання. Симулякр оголошується деградуючою копією, стає репрезентацією того, що не існує, перетворюється на знак без референта. Більш не існує семантичної відповідності знаку і референта, адже, перетворившись на самодостатній знак, симулякр вже більше не потребує відсилання до референта. Можливо саме ці сентенції Ж.Бодрійяра роблять його філософом «покоління Інтернету», якому віртуально–гіпертрофовані конструкції мислителя зрозумілі і близькі.

Список використаних джерел

1. Маньковская Н.Б. Эстетика постмодернизма / Н.Маньковская. – СПб.: Алетейя, 2000. – 347 с.
2. Бодрийяр Ж. Символический обмен и смерть / Ж.Бодрийяр. – М.: Добросвет, 2000. – 387с.
3. Новейший философский словарь. Текстовый анализ. [Электронный ресурс]. – Режим доступа: [http:// enc-dic.com/history_of_philosophy/Tekstovoj-Analiz-526. html](http://enc-dic.com/history_of_philosophy/Tekstovoj-Analiz-526.html).
4. Делез Ж. Различение и повторение / Ж.Делез. – СПб.: Петрополис, 1998. – 384 с.

5. Постмодернизм. Энциклопедия. – Мн.: Интерпрессервис, 2001. – 1040 с.
6. Дьяков А.В. Жан Бодрийяр: Стратегии «радикального мышления» / Под ред. А.С. Колесникова / А.Дьяков. – СПб.: Изд-во С.-Петербургского ун-та, 2008. – 357 с.
7. Бодрийяр Ж. Система вещей / Ж.Бодрийяр. – М.: Рудомино, 2001. – 168 с.
8. Бодрийяр Ж. Пароли. От фрагмента к фрагменту / Ж.Бодрийяр. – Екатеринбург: У-Фактория, 2006. – 200 с.
9. Бодрийяр Ж. Симулякри і симуляція / Ж.Бодрийяр. – К.: Вид-во Соломии Павличко «Основи», 2004. – 230 с.
10. Бойко О. Процеси симуляції та роль симулякрів у сучасному житті / О.Бойко // Філософські обрії, 2009. – №22. – С.85–96.
11. Маньковская Н.Б. Париж со змеями (Введение в эстетику постмодернизма) / Н.Маньковская. – М., 1994. – 220 с.
12. Вельш В. Наш постмодерний модерн / В.Вельш. – К.: Альтерпрес, 2004. – 328 с. *